

УДК 821.161.2-34.09

ЕВА НАЗРУК
(Люблін, Польща)

**ПИТАННЯ ЗВ'ЯЗКУ ЛЮДИНИ
З ПРИРОДОЮ В «МИСЛИВСЬКИХ
УСМІШКАХ» ОСТАПА ВИШНІ
(ВИБРАНІ АСПЕКТИ)**

Ключові слова: людина, природа, філософія життя, народження, смерть.

Зв'язок людини з природою займає важливе місце у творчості видатного українського гумориста Остапа Вишні (1889-1956). Він народився в селі та змалку навчився пізнавати таємниці природи, любити тварин, птахів та рослини. Красу української природи оспівував у своїх усмішках. Варто тут додати, що усмішка, тобто різновид гуморески, який полягає в поєднанні жартівливих сценок, фейлетонних компонентів з елементами дотепності [7,

с.688], був створений та введений в українську літературу самим письменником.

Остап Вишня дуже часто їздив на полювання, але не для того, щоб убивати звірів. Він пише у своєму щоденнику: «23 січня, 52. Їздили полювати. Це не вперше і не востаннє. Нічого!

І як радісно, що я нічого не вбив!

І як радісно, що я ще поїду (обов'язково!), щоб щось убити!

І як радісно буде, що я нічого не вб'ю» [2, с.327].

З цього фрагмента видно, що письменник дуже шанував життя природи. Його полювання були безкровні, вони полягали у спостереженнях за звичаями звірів та відпочинку на фоні природи. Свої враження та розповіді, які він чув від інших мисливців, Остап Вишня вмістив у книжці «Мисливські усмішки».

Твори, які входять у цю збірку, дослідник творчості гумориста Іван Зуб поділив на кілька груп за **тематичними течіями**. До першої відносить **усмішки ознайомлювального характеру**, у яких автор дає жартівливі та іронічні поради. З неабиякою дотепністю та вигадливістю він відкриває секрети полювання, веде мову про особливості мисливської зброї («Заець», «Ружжо»). Друга група – це **«досить примітні усмішки, в яких живе поезія** не так власне полювання, як самого виходу на природу, пізнання її до кінця незбагненого буття» («Вальдшнеп», «Перепілка») [5, с.228-229]. У третій групі усмішки, **«в яких мисливські успіхи, сказати б, передбачаються як можливі, а реальність – сатира на браконьєрів»**.

Отже, лейтмотивом цього циклу усмішок є відносини людини з природою, проте, на відміну від багатьох інших творів, головним героєм тут виступає природа. Вона дуже часто має людські риси, співпрацює з людиною, допомагає їй, розкриває перед нею свої таємниці. Дослідник творчості гумориста Іван Дузь виділив кілька функцій, які в збірці виконує природа:

1) в «Мисливських усмішках» вона не є фоном, статичною картиною, вона тут жива і діюча.

2) удаючись до засобу персоніфікації, гуморист змушує те чи інше явище природи мислити і говорити.

3) письменник звертається до живих істот, як до людей, дає поради і висловлює співчуття. Активно діючу функцію виконують птахи і звірі. Вони такі ж дотепні, як і їх полювальники. Вони пустуни і гумористи.

4) Остап Вишня чудово знає німу і звукову мову птахів та звірів. «Коли перепел кличе свою перепілочку, то це обов'язково буде чарівне стокато, іволга заливається флейтою, соловей не співає, а ридає над своєю коханою» [4, с.151].

5) до вищеназваних функцій можна ще додати те, що природа є віддзеркаленням реакції письменника на суспільно-політичні обставини тогочасної України. Ця функція виявляється передовсім у підтексті, адже Остап Вишня з огляду на сильну цензуру не міг безпосередньо висловлювати критичних думок про радянську владу.

Мисливські усмішки Остапа Вишні мають, зокрема, дидактичний характер. Вони вчать не полювати на звірину, а берегти природу, дбати про її розвиток та збагачення. У цих творах віддзеркалюється любовне ставлення українців до природи, більш того – їхній пантеїзм.

Повчальний характер має усмішка «Самі собі шкідники». Це один з небагатьох мисливських творів, у яких дуже виразним є дидактизм. Тут Остап Вишня говорить про необхідність захисту природи, намагається довести, що це переконання треба передати молоді, навчити її зберігати і шанувати природу:

«Наш обов'язок з дитинства прищеплювати любов до природи, до рослин, до тварин. І до свійських, і до диких. Чи не від того наші птахи й тварини дикі, що дехто з нас сам «дикий»? <... > А скільки знаємо прикладів, коли в заповідниках чи в заказниках ті ж самі зайці, ті ж самі дикі кози від людей не тікають, людей не бояться і часто-густо підходять до людини й беруть корм із людських рук. Та хіба не можна всю нашу чудесну країну зробити таким заповідником?! Це залежить од самих нас!» [1, с.252-253].

У «Мисливських усмішках» важливими є **описи природи**. Остап Вишня із захопленням показує ліс, виявляючись справжнім живописцем.

На прикладі персоніфікованого образу кленового листка письменник задумується над одним з одвічних питань людства: **народження і вмирання, життя і смерті**. Образ кленового листка передає інстинктивне прагнення життя: він не хоче прощатися зі світом, тому намагається піднятися, кружляє. Опис викликає асоціацію людського вмирання. Багато людей також бояться смерті, прагнуть жити, не хочуть відійти з цього світу. Паралель між природою і людиною викликає оптимістичну уяву. Життя зовсім не вмирає, бо на місце померлих народжуються нові люди. Це одвічний круг життя. Цей фрагмент указує на те, що в житті є місце як для радісних, так і для сумних хвилин, тобто ніщо не триває вічно. Після зими приходиться весна, після сумних моментів радісні. Людина в момент смерті не зникає зовсім із цього світу, вона живе в пам'яті наступних поколінь, які згадують покійника, користуються його життєвим доробком. Отже, автор виступає водночас як філософ, котрий задумується над таємницею буття, пробує пояснити сенс існування і видобути зі світу радість.

Детально Остап Вишня описує **тваринний світ**. В усмішці «Дика коза» опис тварини нагадує похвальний гімн, викликаний захопленням її красою: «Благородна тварина – дика коза. Благородна і своєю поведінкою, коли, струнка й ніжна, стоїть вона серед кущів ліщини або на зеленій квітучо-пахучій галявині лісу нашого чарівного чи коли, спустившись до Сули, до Росі, до Горині, граціозно нахилившись, студену воду п'є. Благородна і в стрімкому вихорі-льоті, коли, налякана, не біжить, а стелеться над чагарником, над кущами, чи поміж дубо-клено-ясенових стовбурів...» [2, с.152].

Цей опис сакралізує дику тваринку. Це передане за допомогою слова «благородна», що походить з групи слів, які окреслюють етос. Тут автор виражає переконання про єдність естетичного з етичним. Письменник захоплюється цією твариною, ставиться до неї з великою пошаною. Це свідчить про його любов до природи, про заклик до пошанування життя.

Як контраст і антиномія до цього опису являється у творі образ бракон'єра, якого автор осуджує. Він протиставляє поняття «благородність» – «підлість»: «А ще благородніша вона тим, що через неї і завдяки їй можна виявити дуже несимпатичну породу роду людського, ту породу, що ганьбить почесне звання охотника – людини, якій є назва бракон'єр. Бракон'єр – це, власне кажучи, людина тільки зверху: в неї, коли починати знизу, – дві

ноги, черево, груди, дві руки, писок, баньки, голова й кашкет або капелюха на голові.

У баньках (у людей ці штуки зуться – очі) нема ні радості, ні суму, самі тільки хитрощі. У людей очі дивляться, а баньки в браконьєра – бігають.

Серця в браконьєра нема. Замість серця в нього торбочка з м'язів. Торбочка ця в нього спеціально для того, щоб сильно дуже калататися, коли хтось тюкне.

Оце й є – браконьєр.

Так ще раз кажемо, дика коза допомагає виявляти серед людей отих вилюдків-браконьєрів, хоч і платить за це своїм життям» [2, с.152].

Ось які негативні риси письменник помічає в образі браконьєра: очі – сліпі баньки; серця – нема; голова – не думає. У цьому описі видно, як автора дратують люди, котрі винищують природу, беззаконно вбивають звірину. Він критикує їхню жадібність, злодійство. Браконьєр тільки ззовні нагадує людину, але душа його пуста й холодна. Він не любить природи, ганьбить добре ім'я справжніх мисливців, які вбивають звірів тільки тоді, коли це насправді необхідно. Про ставлення гумориста до людей такого типу свідчать зневажливі слова: «баньки» замість очей, «вилюдок», а не людина, «писок», а не обличчя.

У «Мисливських усмішках» з'являються багато «тваринних символів» (образи собак і диких звірів). Дуже часто в усмішках з'являється образ собаки як символ вірного друга, надійності, незрадливості, непідкупності [7, с.166]. Собаки супроводжують мисливців навіть у їхніх зовсім не мудрих вигадках під час полювань. Вони слухають своїх хазяїв інколи й ціною свого життя. В усмішці «Відкриття охоти» (рік у творі не вказаний) представлена ситуація, коли вірний пес до кінця був слухняний та терпеливо чекав на свого хазяїна, навіть тоді, коли той забув про нього: «На зеленому килимі, під задумливою вербою, точитимуться спогади про знаменитого його гордона – таких псів тепер не буває! – який одного разу став на стойку в густій ліщині на вальдшнепа, та так став, що ніякими свистками, ніякими гудками його не можна було зрушити з тої стойки. Довелось його залишити в лісі, бо настала вже ніч, а обставини змусили Івана Петровича на другий день ранком виїхати з того міста. Повернувся він аж через рік, згадав про пса, пішов у ліс, розшукав ті куці:

– Дивлюсь стоїть кістяк мого гордона, і стоїть з піднятою правою лапою! От був і собака! Мертва стойка? Такого собаки я не бачив!» [2, с.116].

Подібна ситуація описана в усмішці «З крякухою на озері» (1948), проте тут значення символічного образу тварини чітко відрізняється від попереднього твору, тобто символізує зраду. У цій усмішці описане полювання з використанням спеціального виду качки, тобто качки-крякухи, яка голосним кряканням вабить інших качок, котрих потім убивають мисливці. «Качка – це символ чоловіка, парубка, але також зради та шахрайства», – читаємо у «Словнику-довіднику» [7, с.142; 6, с.131]. Остап Вишня так описує цей образ: «Крякухи, особлива порода качки, виведені, як нам розповідали, давненько вже в Тульській ніби губернії, звідки вони й розповсюдились по всій країні.

Крякуха сіренька, забарвленням пір'я скидається на крижня, але менша, як говорено вже, від крижня.

Характерна її особливість та, що коли вона бачить чи чує навіть у повітрі льот чи то поодинокі качки, чи качиною зграї, вона «кричить», «крякає», закликаючи літаючих своїх родичів присісти до неї познайомитися.

– Ках! Ках! Ках! Пожалуйте до мене! Ках! Ках! Ках! Дуже вас прошу! Ках!

Ото, значить, і править крякуха за принаду для диких качок» [2, с.208].

Усмішки «Відкриття охоти» та «З крякухою на озері» мають саркастичний характер, езопівською мовою виражають надію на знищення фальшу і зради. Символічні образи собаки і качки-крякухи означають:

1) людей, які наївно довіряють ідеології, незважаючи на те, що сліпа вірність владі та нерозумне виконання всіх її наказів буває абсурдне, навіть смертоносне;

2) людей, які підступом і зрадою друзів та співвітчизників намагаються прислужити владі аби мати користь. У творах показано, що собака гине через надмірну наївну вірність, несвідомий того, що його господар байдужий до нього. Натомість т. зв. «крякуха» гине через шпигунство, зрадливість – хоч ці риси використовує в службі комусь (з тексту – мисливцям, а в підтексті – владі).

Головними героями-мисливцями у збірці є добрі люди, любителі флори і фауни, які шанують тваринний світ, розуміють його. На полювання їздять, щоб поспілкуватися між собою, помилуватися природою, відпочити, набратися сил.

Автор зображує мисливців, які насправді не полюють: це переважно мисливці-невдахи, які часто припускаються різних помилок. В усмішці «Вовк» мисливець застрілив замість звіра сучку хуторян, які жили недалеко від лісу:

«Підпустивши звіра метрів на п'ятдесят, Кіндрат Калистратович вистрілив.

Звір дико зааяякав, підстрибнув і вдаривсь об землю.

Кіндрат Калистратович його вдруге... Раптом із садка крайньої хати одчайдушний крик:

– Тату! Нашу сучку вбили!

І на постріли, і на крик вибігають чоловіка з п'ять хуторян...

Тут дозвольте хвилин на п'ять перервати оповідання...

А через хвилин п'ять ясно вже було все:

– П'ятдесят і не менше!

Зійшлися на тридцяти.

– Та заберіть семеро цуценят, бо чим я їх годуватиму!

Їдучи далі, Кіндрат Калистратович говорив:

– Нічого вдивительного нема, що вовк виходить і вдень мишкувати на поле...

А подумавши трохи, ніби сам уже до себе, додав:

– Тільки ж той був без цуценят» [2, с.138].

В усмішці висміюються помилки, які викликають різні неприємності. Герой – досвідчений мисливець – не мав злих намірів, бо сучка була схожа на вовка. Йому колись трапилась така ситуація, що врятував жителів одного села від утрат, убиваючи вовка, який підійшов занадто близько до сільських хат. Він і тепер хотів допомогти людям. У творі показано, що мисливці, ко-

трі люблять природу, вміють взяти на себе відповідальність та компенсувати шкоду, віддаючи хуторянам гроші за вбитого собаку. Це свідчить про їхню гуманність, вони не бездушні вбивці.

У «Мисливських усмішках» герої найчастіше розмовляють про справи, пов'язані з полюванням. Мисливці у своєму колі розповідають собі різні пригоди, хваляться відвагою, у «сімейних» діалогах найчастіше згадується про помилки в полюванні та невиконані обіцянки. Ці діалоги вказують на характер мисливців, котрі походять із села. Вони не хотіли вбивати звірину, тому, щоб оправдатися перед родиною та зберегти обличчя, вигадують різні дивовижні причини. Свої мисливські «трофеї» здобувають на базарі та хваляться ними. Автор показує взаєморозуміння в родинах. Така поведінка засвідчує ставлення мисливців до природи – вони насправді не люблять полювати, а в ліс їздять, щоб відпочити, провести час із друзями, подихати свіжим повітрям, а їхні дружини добре це розуміють. Наприклад, в усмішці «Заєць» герої використовують рушницю не в мисливських цілях:

«Ви швиденько одягаєтесь, вкладаєте все в рюкзак.

– Ну, бувайте, здорові! Не сумуйте. Деньків за два-три я буду!

– А рушницю ти взяв?

– А й справді, де ж це вона?

– Та я стола нею підперла, бо ніжка поламалась...

– Та хіба ж можна рушницею?!

– А що їй зробиться? Хоч яка-небудь користь із неї... А то ж...

– Ну, годі, годі! Бувай здорова. Поспитай у Катерини Миколаївни, як зайця салом шпигувати, а то ж потім зіпсуєш... Та купи сала не менш як на трьох зайців.

– На трьох?

– Ну, купи на п'ять! Я більше як п'ять не стрілятиму.

Поїхали...» [2, с.118].

Остап Вишня вмонтовує елементи розмовного стилю в діалоги, які служать характеристиці героїв, їхньої поведінки, обставин дії, ситуації та авторській оцінці зображуваного. Діалоги виконують різноманітні функції, про які Іван Зуб пише: «У «Мисливських усмішках» особливо примітна поліфункціональна роль діалогів, полілогів. Серйозні і жартівливі діалоги персонажів дають уявлення про їхні характери, вдачу, пристрасті та захоплення. Вони значною мірою формують атмосферу розповіді, сприяють життєрадісно оптимістичному сприйняттю і самої ідеї полювання, і численних пригод, що їх спізнають полювальники на своїх стежках, і невдач, що їх сприймають з доброю, веселою усмішкою» [5, с.229].

«Мисливські усмішки» показують єдність людини з природою. Це видно в персоніфікованих образах звірів та в персонажах. Сучасні критики пишуть, що ці усмішки «пройняті ідеєю життєствердження, уславлення прекрасного в житті людини й природи. Це виявляється в самій тональності розповіді, в авторському ставленні до епізодичних постатей друзів-полювальників <...>, а найперше у неповторному образі автора-оповідача, людини по-народному чутливої до добра, до краси, окриленої великою любов'ю до сучасників і до всього навколишнього світу» [3, с.441].

Отже, тема людини і природи в «Мисливських усмішках» багатогранна. Ці твори порушують проблеми екології та захисту природи. Закликають

добре ставитись до звірів та домашніх тварин. Поряд з цим сповнені пошуків, щоб знайти відповідь на одвічні людські питання: про сенс життя, про смерть. Письменник учить шанувати природу, критикує прагматизм, осуджує браконьєрство, заохочує насолоджуватися красою природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишня О. Твори : в 5 т. / О. Вишня. – К. : Дніпро, 1974. – Т. 4. – 606 с.
2. Вишня О. Усмішки / О. Вишня. – К. : Дніпро, 2001. – 349 с.
3. Історія української літератури / І. Дзеверін, В. Дончик, О. Мишанич та ін. – К. : Наук. думка, 1988. – Т. 2. – 742 с.
4. Дузь І. Остап Вишня / І. Дузь – К. : Наук. думка, 1989. – 184 с.
5. Зуб І. Остап Вишня. Літературний портрет / І. Зуб. – К. : Дніпро, 1989, – 240 с.
6. Пізнаймо Україну : словник-довідник / С. Терелюк, С. Коропчук, Р. Пріма та ін. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 226 с.
7. *Kopaliński W. Słownik symboli* / W. Kopaliński. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 2006. – 516 с.

ЭВА НАЗАРУК

ВОПРОСЫ СВЯЗЕЙ ЧЕЛОВЕКА И ПРИРОДЫ В «МЫСЛЬВСКИХ УСМИШКАХ» ОСТАПА ВИШНИ (ИЗБРАННЫЕ АСПЕКТЫ)

В настоящей статье анализируются взаимоотношения между человеком и природой в юмористических рассказах Остапа Вишни, которые он называл усмишками. Некоторые аспекты (человеческие отношения к жизни, рождению, смерти) представлены на фоне специфического украинского ландшафта. Персонажи, язык и философия жизни в произведениях Остапа Вишни соединяются с чертами национального характера. Все помещенные в рассказах описания представлены в связи с политической ситуацией Украины первой половины 20 века.

Ключевые слова: человек, природа, философия жизни, рождение, смерть.

EWA NAZARUK

A HUMAN AND NATURE IN MYSLYVSKI USMISHKAS BY OSTAP VYSHNYA (SELECTED ASPECTS)

In this article are analysed relationships between human and nature in Ostap Vishnya's humorous stories which were called by him ushmishka. Some aspects, such as human's relation to life, birth and death connected with the specific of landscapes are shown. The character, language and philosophy of life in Vishnya's poems are very similar to the way of characterising country's life. All descriptions included in poems are presented in connection with a political situation in Ukraine in the XXth century. All the mentions in this article are presented in 2 aspects: as a subject and stylistics.

Key words: human, nature, philosophy of life, birth, death.

Одержано 15.06.2010 р., рекомендовано до друку 30.08.2010 р.